

До спеціалізованої вченої ради Д 35.052.19
Національного університету
«Львівська політехніка»
Міністерство освіти і науки України
79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3,
ауд. 301 XIX навчального корпусу

ВІДГУК

Офіційного опонента – доктора філософських наук, професора, директора Інституту управління, психології та безпеки Львівського державного університету внутрішніх справ Бліхара В'ячеслава Степановича на дисертацію Павлів-Самоїл Надії Петрівни «Філософсько-правовий феномен міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі (кінець XX – початок XXI ст.)», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права

Актуальність теми. Питання, які стосуються будь-якого із вимірів міграції, перебуваючи у національній і міжнародній площинах, формують підґрунтя для наукового дискурсу щодо феноменального статусу міждисциплінарного явища, задекларованого в дисертаційній роботі.

Попри те, що міграція у цьому контексті є специфічною, вона слугує частиною людської історії, адже люди мігрували, мігрують і мігруватимуть із одного контингенту на інший, з однієї держави до іншої. Відтак доцільно говорити про міграцію як справді філософсько-правовий феномен, незмінний для розвитку людства, культури й цивілізації.

Фактично, якщо все ж таки об'єктивно відокремитися від політики та суто аксіологічного виміру, що безпосередньо впливають на спроби держави (чи держав) контролювати нелегальну міграцію, то доцільно погодитися із твердженням Стівена Фрідмана про те, що сучасні форми контролю міграції становлять більшу загрозу для прав людини та демократії, ніж наявність мігрантів.

Також хочу акцентувати увагу на спірній до сих пір темі, пов'язаній із політикою ЄС щодо міграційних проблем. Найперше йдеться про період кризи 2015 року. Це стосується різних вимірів політики ЄС, спрямованих на управління надзвичайно складною реальністю феномена міграції. У цьому контексті й актуалізується намагання дисертантки надати, зокрема, й моральну оцінку сучасному стану політики врегулювання міграції у межах саме філософсько-правового дискурсу.

Звісно, міграція як надзвичайно складна реальність може бути і є предметом різних наукових підходів на міждисциплінарному рівні. Утім, якнайглибше дослідити феномен цього явища можна, власне, у філософсько-правовому ракурсі.

Безперечно, запропоноване дослідження підтверджує свою актуальність, оскільки глобалізаційні процеси обумовлені загальноцивілізаційним розумінням міграції як дедалі більшої свободи й рівності, лібералізації цього процесу. Однак, це має не тільки позитивні наслідки, як у сприйнятті можливості кожної особистості реалізувати таким способом життєві позиції, а й через осмислення негативних наслідків, спричинених суспільним несприйняттям осіб з іншим мисленням і сприйняттям соціальної дійсності.

Попри значний інтерес науковців до проблем глобальної міграції, питання філософсько-правового розуміння феномена міграції у Європі опинилися поза їхньою увагою і потребують поглибленого дослідження.

Нині необхідно акцентувати на доцільності вивчення проблем глобальної міграції кінця XX – початку XXI століття, всебічного аналізу філософсько-правових вимірів міграції в умовах трансформації суспільства, дослідження міжнародних стандартів як основи національної комплексної політики у сфері міграції, правових основ європейської інтеграції та їхнього впливу на державно-правовий розвиток міграції в Україні.

Відтак, вважаю, що прагнення Н. П. Павлів-Самоїл здійснити комплексний науковий філософсько-правовий аналіз феномена міграції у

контексті глобалізаційних процесів в Європі заслуговує на увагу та схвалення.

Актуальність теми цього дослідження посилює і те, що комплексне філософсько-правове вивчення феномена міграції у контексті глобалізаційних процесів у Європі періоду кінця ХХ – початку ХХІ століть на докторському рівні ще не проводилося.

Отже, можна констатувати, що у вивченні феномена міграції в європейському суспільстві недостатньо розроблено питання, які стосуються окресленої у дисертаційній роботі теми. За проблемністю, суспільною та науковою значущістю обрана тема дисертаційної роботи повністю відповідає проблематиці докторської дисертації зі спеціальності 12.00.12 – філософія права.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертаційної роботи затверджено вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» (протокол № 58 від 22 жовтня 2019 р.).

Дисертація виконана відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р.; спрямована на реалізацію Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015.

Дисертація виконана в межах науково-дослідної роботи кафедри цивільного права та процесу «Цивільно-правове забезпечення суспільних трансформацій в умовах євроінтеграції» (державний реєстраційний номер 0119Г103040), відповідає науковому напрямку Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка» «Правові, психологічні та інформаційні проблеми розвитку державності в Україні», схваленого Вченою радою Національного університету «Львівська політехніка» від 24 червня 2014 р. (протокол № 5).

Ступінь обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, представлених у дослідженні, аргументовано на високому рівні. Це свідчить

про те, що подана на рецензування дисертаційна робота – перше у вітчизняній науці філософії права комплексне дослідження феномена міграції у контексті глобалізаційних процесів у Європі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). Обґрунтованість наукових положень дисертаційної роботи та достовірність отриманих результатів підтверджені комплексним застосуванням різноманітних методів дослідження. Це дало змогу якісно проаналізувати і філософсько-правові, і практичні аспекти міграційних процесів у європейському суспільстві у кінці ХХ і на початку ХХІ століть.

Дисертаційна робота ґрунтується на високому рівні узагальнень і комплексному підході, її зміст підтверджує фаховість авторки у вирішенні обраних завдань, зумовлених метою дослідження.

Опрацювання Н. П. Павлів-Самоїл наукової, науково-правової та емпіричної бази дало їй змогу всебічно висвітлити досліджувану наукову проблему, зробити необхідні висновки й надати обґрунтовані рекомендації. Це підтверджено значною кількістю опрацьованих джерел і українських науковців, і закордонних авторів з права, філософії, соціології та інших наукових дисциплін.

Дисертантка критично аналізує літературні джерела, аргументовано полемізує з науковцями та практиками. Це сприяє формулюванню авторської інтерпретації досліджуваної проблеми з дотриманням толерантності щодо інших наукових думок. Водночас таке змістовно виконане дослідження дало змогу Надії Павлів-Самоїл отримати нові філософсько-правові та праксеологічно обґрунтовані висновки, розробити наукові пропозиції, які виносяться на захист.

Структура та зміст дисертації повністю відображають логіку предмета дослідження. Це також свідчить про досягнення мети наукової роботи.

Авторка цілком виправдано акцентує на актуальності обґрунтування підстав формування мобільності у процесі переходу уявлень про права людини (від примітивних, обмежених до сучасних), про обов'язки, свободу і несвободу, які формують стан мобільності індивідуально для кожної

особистості та вибору поведінки самостійно під впливом усвідомлення себе у конкретному суспільному процесі, щоб завдяки інтелекту (інтегральна характеристика свідомості) діяти та будувати схеми власних дій і набувати досвіду.

Дисертація складається з анотації, вступу, п'ятьох розділів, які поділені на 14 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

Для досягнення обраної мети у дисертаційній роботі визначено певне коло завдань. Задля їх вирішення авторці вдалося: узагальнити результати наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, які досліджували міграцію як соціальний феномен; визначити еволюцію формування концептуальних засад феномена міграції; охарактеризувати та узагальнити методологію проведення філософсько-правового дослідження феномена міграції; розкрити феноменологічну сутність міграції в епоху глобалізації; довести, що міграція є явищем відкритої системи суспільства; виокремити міграцію як форму особистісної свободи; розкрити філософсько-правову сутність особи мігранта; проаналізувати правосвідомість і правову культуру мігранта; визначити особливості акомодатії мігранта до нового соціокультурного середовища; розкрити особливості європейської моделі правового регулювання діяльності мігрантів; проаналізувати міжнародно-правові гарантії статусу біженців; розглянути статус внутрішньо переміщених осіб як глобалізаційний виклик суспільства; охарактеризувати проблеми у сучасному правовому регулюванні міграційних процесів; означити основні напрями вдосконалення законодавчого регулювання міграційних процесів.

На основі аналізу наукових досліджень констатовано міждисциплінарний та системний характер міграції, що зумовлює комплексний підхід до її осмислення на основі досягнень низки наук: філософії права, теоретико-правових (теорії права, історії права) і галузевих юридичних наук (міжнародного, адміністративного права), соціології, економіки, психології, культурології, релігієзнавства (підрозділ 1.1).

Зокрема, авторка, окрім європейських міграційних концепцій, розглянула американські теорії міграції, на основі яких сформувалися пізніші європейські теорії, котрі часто повторювали їх основні висновки, що стосуються і загальних проблем, і їх особливостей (підрозділ 1.2).

Визначено методологічне підґрунтя дисертаційного дослідження. Зауважено, що окремі наукові дослідження, які розкривають сутність міграції і сформували засади, ідеї, закономірності міграції, як правило, ґрунтувалися на позиціях однонауковості (дослідницькі дисципліни, використовуючи притаманні їм методи та засоби, формулювали принципи різних аспектів міграційних процесів) (підрозділ 1.3).

Акцентовано увагу на тому, що сучасні міграційні процеси є критерієм відкритого та розвинутого суспільства, а також результатом негативного впливу деструктивних соціальних явищ (військові, гуманітарні, релігійні конфлікти, екологічні проблеми, погіршення добробуту) на особу (підрозділ 2.1).

З'ясовано специфіку суспільства в епоху глобалізаційних процесів у Європі кінця ХХ – початку ХХІ ст., яке є складною відкритою системою (структурними частинами якої є: особистість, діяльність, взаємозв'язки, соціальні функції і статуси, ролі у цій системі, цінності тощо).

Запропоновано розглядати міграцію як відкриту систему суспільства, притаманну кожному історичному періоду, незалежно від політико-економічного, соціально-правового розвитку, релігійного, національного чи етнічного складів, яка існує зі своїми закономірностями у міжнародному просторі та зі своїм порядкоутворенням або хаотичністю, змінами напряму руху, відкритістю, нелінійністю та непрогнозованістю (підрозділ 2.2).

Вивчено міграцію і з точки зору форми зовнішнього прояву, що стосується виявлення особистої свободи особистості, яка, в межах дослідження, конкретизується правом на пересування і правом вибору місця проживання. Запропоновано розглядати поняття «свобода» як ціннісну умову міграції (підрозділ 2.3).

Обґрунтовано унікальність характеру співіснування особистостей мірою проживання на території країн великої кількості національностей як наслідку глобальної міграції. Відтак, звернено увагу на проблеми сучасних міжетнічних і міжкультурних взаємодій в глобалізованому світі. Зазначено, що дискурс глобалізації посилює значущість локального, традиційного, історичного, релігійного у формуванні глибинної ідентичності особи, не перешкоджаючи її плюралізації у сфері їх функціональної діяльності.

Підкреслено, що особливого значення набувають такі питання: як міграція впливає на сутність особистості мігранта, вираження його ідентичності, сприйняття його культури, чи асоціює себе з новою державністю, а, з іншого боку, як загалом міграція впливає на ідентичність нації приймаючої країни та співжиття (підрозділ 3.1).

Досліджено природно-правову особливість правосвідомості та правової культури мігранта. Наголошено, що національні особливості правосвідомості мігранта мають глибоке історичне коріння, тобто зміст національного в правосвідомості становлять елементи, досвід історичного розвитку народів. Ці особливості правосвідомості виявляються і в правовій поведінці мігранта, і у відносинах представників приймаючого суспільства з прибулими мігрантами. Обумовленість особливостей правової свідомості національними рисами мігранта зумовлюється значною мірою національним походженням (підрозділ 3.2).

Розкрито окремі питання акомодатії особи мігранта в європейських країнах. Обґрунтовано акомодатію мігрантів як цілеспрямований результат їхніх і свідомих, і несвідомих дій, хоча окремі індивіди можуть і не ставити перед собою такої мети, як інтеграція в життя приймаючої країни. Крім того, вони суб'єктивно навіть можуть чинити опір такій інтеграції (підрозділ 3.3).

Визначено низку тенденцій у міжнародних стандартах у сфері праці початку XXI століття, а також проаналізовано принципи захисту прав трудових мігрантів і членів їхніх сімей в рамках чинного міжнародного права (основоположні права людини застосовуються щодо всіх трудових мігрантів,

незалежно від статусу, принцип правової рівності реалізується у працевлаштуванні і забезпеченні належних умов праці) (підрозділ 4.1).

Акцентовано на необхідності визнати статус «біженця» як одну з ключових умов забезпечення світового сприйняття відповідальності всього суспільства за настання умов, в яких порушуються права людини, та застосувати механізми мінімізації їхніх наслідків на рівні дотримання прав і гідного ставлення до людини незалежно від її статусу. Виокремлено характерні ознаки «біженця»: громадянство, порушення прав, можливість і бажання захищати країну власного громадянства, можливість і бажання повернення до країни законного перебування (підрозділ 4.2).

Обґрунтовано необхідність невідкладного реагування міжнародної спільноти у напрямі формування та систематизації норм міжнародного права та вимоги їх імплементації у національне законодавство щодо захисту вимушено переміщених осіб, у зв'язку з поширенням наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. внутрішніх воєнних конфліктів, поширення техногенних і природних катастроф. Розмежовано поняття «біженець» і «внутрішньо переміщена особа» шляхом підкреслення мотивів їхнього переміщення та його форми (підрозділ 4.3).

Визначено характерні риси сучасної міграційної хвилі, яка формує нові суспільні виклики та потребує врахування у визначенні механізмів регулювання і на міжнародному, і національному рівнях. Визначений основний недолік регулювання нормами національного рівня – високий рівень їх декларативності, відсутність норм прямої дії, без зазначення механізмів їх реалізації, що стосується і трудових мігрантів, і біженців, і внутрішньо переміщених осіб (підрозділ 5.1).

З метою посилення практичного спрямування змісту дослідження дисертантка навела детальні результати аналізу матеріалів судової практики щодо порушення прав людини і основоположних свобод задля приведення національного законодавства у сфері міграції до відповідності із вимогами Конвенції «Про захист прав людини і основоположних свобод» (розділ 4).

Для усунення декларативного характеру Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» і розширення його функціональності запропоновано певні уточнення і розширення окремих норм національного законодавства (підрозділ 5.2).

Усвідомлюючи важливість зазначеного, Н. П. Павлів-Самоїл, на основі комплексного аналізу та вивчення міжнародних актів, законодавства України, спеціальної літератури та матеріалів юридичної практики, визнала своєю метою сформулювати науково обґрунтовані пропозиції щодо внесення змін до чинного законодавства та подальшого його вдосконалення.

Зміст і проблематика дисертаційної роботи, послідовність викладу матеріалу дають змогу не лише поглибити загальнотеоретичні та філософсько-правові знання феномена міграції, але й отримати чітке уявлення про наявні проблеми та перспективи формування і розвитку концептуальних засад феномена міграції.

Дисертація ґрунтується на новітніх теоретико-методологічних і концептуальних підходах, які застосовуються під час аналізу законодавства, філософсько-правових вимірів феномена міграції у контексті глобалізаційних процесів в європейському суспільстві та формуванні науково обґрунтованих пропозицій щодо концептуального розуміння міграції.

Авторка застосувала творчий підхід до викладу наукового матеріалу. Загалом у межах обраного предмета дослідження доволі складно сконцентруватись на якомусь одному методологічному методі. Відтак плюралізм методів став вдалим інструментарієм дослідження та сприяв осучасненню розуміння впливу міграції на природно-правові властивості як мігрантів, так і осіб приймаючого суспільства.

Для досягнення мети дисертації Надія Павлів-Самоїл чітко окреслила і послідовно вирішила складні завдання щодо визначення еволюцій формування концептуальних засад феномена міграції та узагальнення філософсько-методологічних аксіом дослідження феномена міграції, розкриття природно-феноменологічної сутності міграції в епоху глобалізації,

подання характеристики феномена міграції як явища відкритої системи суспільства та виокремлення міграції як умови форми особистісної свободи, розкриття філософсько-правової сутності особи мігранта та низки інших завдань.

Слід відзначити компетентність Надії Павлів-Самоїл у найменших деталях проблеми, її уміння глибоко аналізувати та інтерпретувати джерела. Зі знанням наукових проблем дослідження філософсько-правового феномена міграції у контексті глобалізаційних процесів в європейському суспільстві в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. дисертантка сформулювала цікаві висновки, які не повторюють уже відомі у науці положення.

Загалом дисертаційна робота характеризується ознакою єдності змісту. Всі розділи та підрозділи дисертації за змістом взаємоузгоджені, розкривають її основні положення, характер висновків і запропонованих авторкою рекомендацій. Це засвідчує досягнення мети наукового пошуку. Водночас заслуговує на увагу різнобічна апробація результатів наукового дослідження, які неодноразово доводились на наукових заходах, науково-практичних міжнародних, всеукраїнських конференціях і семінарах.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є кваліфікованою завершеною науковою працею, в якій розв'язано конкретну науково-прикладну проблему, а саме: висвітлення концептуальних підходів до філософсько-правового дослідження міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі кінця ХХ – початку ХХІ ст. як явища, що зумовлюється соціоісторичними умовами та є засобом забезпечення об'єктивних потреб існування і розвитку людського суспільства, розроблення загальної концепції розуміння міграційних процесів і на цій основі рекомендацій і пропозицій, спрямованих на удосконалення норм чинного законодавства у сфері міграції.

За підсумками проведеного дослідження сформульовано низку положень, висновків, рекомендацій, які характеризуються науковою новизною. Зокрема, *вперше*:

– здійснено комплексне філософсько-правове дослідження міграції у контексті глобалізаційних процесів у Європі кінця XX – початку XXI ст.;

– узагальнено результати наукових праць учених, які досліджували міграцію, та з'ясовано, що міждисциплінарний характер досліджень у сфері міграції, дотичність міграції до усіх сфер суспільного життя і різноаспектність дослідження феномена міграції дає змогу розглядати міграцію як: переміщення осіб, внутрішнє чи зовнішнє (за межі території держави), з адміністративно-правової позиції; реалізацію права на свободу загалом чи окремих її проявів (пересування, вибору місця проживання чи перебування, свободи працевлаштування чи самореалізації); чинник безпеки держави, рівня її розвитку – економічного та політичного, а також визначення її ролі у європейському співтоваристві; соціальний ризик суспільства; засіб захисту осіб, які шукають притулку, тощо;

– аргументовано, що особливістю європейської методології та концептуальних досліджень міграції є акцентування уваги на релігії як чинникові впливу на інтеграцію мігрантів, з огляду на значну частку мігрантів-мусульман у європейських державах. Виділено такі основні європейські міграційні теорії, як теорія виникнення міграції робочої сили, теоретичні моделі міграції робочої сили, концепція транснаціональної міграції, теорія асиміляції та інтеграції мігрантів, теорія сегментарної асиміляції, теорія мобільного переходу, європейський варіант теорії мультикультуралізму, концепції діаспор і європейського ісламу, концепція інтеркультуралізму, теорії вивчення зв'язків між інтеграцією, трудовою мобільністю і ринком праці. Встановлено, що всебічний розвиток європейських теорій розпочався приблизно з 1970-х рр. і був пов'язаний, передусім, із консолідацією та інтеграцією європейських держав, еміграцією з Європи в інші країни та міграцією на європейський континент через брак робочої сили;

– обґрунтовано причинно-наслідковий характер глобальних процесів і міграції, наявність взаємозв'язку з політичними, соціальними, сімейними,

культурними, особистісними, релігійними, екологічними, освітніми, медичними причинами;

– запропоновано розглядати міграцію з точки зору синергетики, відповідно до якої основними характеристиками міграції як системи, що самоорганізується, є відкритість, хаотичність і нелінійність. Система міграції – це сукупність взаємопов'язаних елементів, які представлені суб'єктами міграційного процесу, мігрантами та їхніми сім'ями, суб'єктами різних соціальних груп, які стикаються з ними у міграційному процесі, а також соціально-культурні та правові умови, які впливають на активізацію та спричиняють флуктуацію цього процесу;

– доведено, що основним елементом міграції як системи є особа мігранта, яка за природою, у процесі пізнання та аналізу навколишнього середовища, під впливом інформації, здатна до формування нових уявлень і цінностей, які сприяють її адаптації до нового суспільства, а також є атрактором вибору поведінки, притягуючи до себе множинність траєкторій, внаслідок чого формується особистість і точка біфуркації з розгалуженими можливостями, – і свідомими, і несвідомими;

– обґрунтовано визнання особистості мігранта цілісністю суспільних властивостей, які є результатом розвитку та залучення його до системи суспільних відносин за допомогою активної діяльності і спілкування у приймаючому суспільстві; натомість, в аспекті природно-правових властивостей особистість мігранта формує у ціннісних орієнтаціях суб'єктивно-практичне ставлення до соціальних норм приймаючого суспільства;

– визначено, що на рівень усвідомлення мігрантом себе одним цілим із соціумом і державою впливає стан забезпечення правовими нормами інтересів особи та рівень їх дотримання, що уможливорює її розвиток як самодостатньої особистості й ідентифікації себе громадянином відповідної держави;

– поняття «правосвідомість мігранта» запропоновано розуміти як

складний феномен, який формується у процесі міграції та охоплює знання про правові норми і порядок їх виконання, усвідомлення їх справедливості (несправедливості) й обов'язковості (необов'язковості), і спирається в цих оцінках на культурні та групові цінності, які формуються у міжособистісній чи груповій взаємодії різних національностей, зокрема з державними органами, інститутами та ідеологіями;

– запропоновано розмежування стандартів щодо біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту залежно від етапу набуття статусу біженця;

– вмотивовано потребу внесення змін у норми національного законодавства у сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб для усунення їх декларативного характеру.

Беззаперечно, заслуговують на позитивний відгук чимало положень, що винесені на прилюдний захист: і ті, які подані вперше, і ті, котрі набули подальшого розвитку, і, врешті, ті, що удосконалені авторкою.

Повнота викладу одержаних результатів і вірогідність. Дисертаційна робота Надії Петрівни Павлів-Самоїл повною мірою відповідає вимогам чинного законодавства, які встановлені для такого виду наукових робіт. У 43 наукових публікаціях авторки повністю відображені основні результати дисертації, з яких: 2 – монографії, 1 – стаття у наукометричній базі даних Scopus, 23 статті у наукових фахових виданнях України, а також 17 тез доповідей на конференціях та інших науково-практичних заходах

Обсяг дисертаційної роботи Н. П. Павлів-Самоїл відповідає встановленим вимогам. Під час виконання дослідження авторка використала 702 джерела, що забезпечують комплексний розгляд актуальних питань. Це засвідчує глибину здійсненого наукового пошуку.

Загалом дисертація, яку виконано у формі рукопису та автореферату, є відображенням найсуттєвіших положень, що становлять цілісне та завершене наукове філософсько-правове дослідження феномена міграції у контексті

глобалізаційних процесів у європейському суспільстві у кінці ХХ – на початку ХХІ століть із чіткими висновками стосовно проблемних питань.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації положення вирізняються науковою новизною, мають суттєве теоретичне і практичне значення, можуть стати підґрунтям для подальшої розробки концепцій феномена міграцій, правового регулювання міграції у глобалізаційних процесах.

Висновки та пропозиції, здійснені у межах дисертаційної роботи, можуть бути використані у розробці системи законодавства, що регулює сферу міграції. Результати, одержані під час виконання цього дослідження, сприятимуть упорядкуванню національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів у сфері міграції.

Аргументованість наукових висновків і узагальнень, висвітлених у науковому пошуку Надії Павлів-Самоїл, свідчить про значний науковий рівень проведеного дослідження та його важливе практичне значення.

Дискусійні положення та зауваження. Загалом позитивно оцінюючи значення виконаного дослідження та його зміст, варто наголосити й на наявності у ньому деяких положень, висновків і пропозицій, що потребують додаткової аргументації та обумовлюють наукову дискусію. Зокрема, йдеться про таке:

1. Окремі положення, що містяться у дослідженні, слід вважати суперечливими. З одного боку, авторка зазначає, що поняття «свобода», розуміння її цінності як основної ідеї особистісного самовираження та мета збереження її у сучасному демократичному суспільстві є головною ідеологією сьогодення і протягом усього існування людства її зміст переходив від абсолютної її форми до відсутності її у суспільстві взагалі, від нижчої форми «необхідності» до пізнання розуму. Утім, реалізація свободи не має абсолютного характеру, а є ознакою демократичного суспільства, мета якого – досягнути «золотої середини» у визначенні свободи і примусу для

забезпечення справедливості та рівності, не порушуючи волі самореалізації самоособистості, що має взаємозалежний характер (С. 168).

З іншого боку, дисертантка стверджує, що «людина є власником «свободи», що визначає її право нею володіти, розпоряджатися, користуватися, у процесі чого формується особистість як вища категорія досягнення життєвого розвитку. З цієї позиції особистість усвідомлює природність права на вибір поведінки, індивідуальний вибір життєвих цінностей і світоглядних уявлень, усвідомлює свободу, не обмежену нормами права, моральними нормами» (С. 172).

2. У підрозділі 2.2 «Феномен міграції як явище відкритої системи суспільства» дисертації Надія Павлів-Самоїл зазначає про те, що синергетичний ефект впливу на міграцію посилюється у результаті виникнення нових елементів у механізмі впливу, їх комплексної взаємодії. На мою думку, під час публічного захисту авторці все ж таки слід чіткіше сформулювати позицію з приводу того, яким же чином здійснюється синергетичний вплив на міграцію (С. 160).

3. Доволі часто у підрозділі 3.1 «Філософсько-правова сутність особи мігранта» дисертантка оперує категоріями «ідентичність» і «самоідентичність», хоча методологічним недоліком роботи можна вважати те, що на сторінках дослідження не повністю розкритий зміст означених філософсько-правових категорій.

4. Положення, висвітлені у підрозділі 5.1 «Проблеми у регулюванні міграційних процесів», щодо нових суспільних викликів, якими сформовані особливості та риси, котрі характеризують сучасні міграційні хвилі, які потребують урахування їх у визначенні механізмів регулювання і на міжнародному, і на національному рівнях, вважаю, варто було б деталізувати у висновках до дисертаційної роботи (С. 273).

5. У вступі дослідження авторка зазначає, що питання права на свободу як особливого елемента міграції, проблеми біженців, трудових мігрантів, внутрішньо переміщених осіб і вплив світових процесів на рух міграції

розглядалися у працях науковців Козловець М. і Пунда О. Водночас під час дослідження методологічних підходів до розуміння сутності феномена міграції монографії Козловця М. «Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації» (2009 р.) і Пунди О. «Право на свободу» (2006 р.) залишилися поза увагою дисертантки.

Утім, необхідно зі всією відповідальністю відзначити, що висловлені зауваження мають більше дискусійний характер, ніж принциповий. Істотного впливу на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, її наукову новизну зауваження не мають.

Отже, положення, які виносяться на прилюдний захист, є розвитком теоретичного підґрунтя сучасної філософії права і їхнього практичного застосування.

Висновок щодо відповідності встановленим вимогам. Зважаючи на викладене та спираючись на зміст дослідження, можна стверджувати, що дисертація «Філософсько-правовий феномен міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)» є змістовною оригінальною науковою працею, що відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), а її авторка – Павлів-Самоїл Надія Петрівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

Офіційний опонент:

доктор філософських наук, професор,
директор Інституту управління,
психології та безпеки
Львівського державного
університету внутрішніх справ

В. С. Бліхар

